

*А. Мартинов
(м. Київ)*

**МОЛЧАНОВ В.Б. ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ ЧИНОВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У XIX–НА ПОЧАТКУ XX ст. –
К.: Інститут історії України НАН України. – 2007. – 113 с.: іл.38.**

Проблематика рівня життя традиційного посідає чільне місце у тематиці соціальних досліджень. Хоча ідеальний стан забезпечення, коли “кожен отримує відповідно до свого трудового внеску та власних здібностей” є недосяжним, вивчення історичної специфіки життєвого рівня різних соціальних верств становить безперечний науковий інтерес.

Поява монографії, яка написана на міждисциплінарному прикордонні соціальної історії та історії повсякденності, заслуговує на увагу широкого читацького загалу. У своїй книзі В.Б.Молчанов висвітлює цікаву проблему зміни головних складових добробуту співробітників імперських органів влади на українських землях впродовж майже століття. Автор розглядає питання динаміки заробітної праці, тривалості робочого дня, побічні доходи представників апарату управління Російської імперії.

У контексті проблематики історії повсякденності досліджено обсяги й характер споживання державними службовцями продуктів харчування та товарів першої необхідності. Ретельно проаналізовано види й особливості отримання транспортних послуг, якість і вартість житлового забезпечення, вдосконалення побутового обслуговування. Також з’ясовано специфіку пенсійного забезпечення чиновників, встановлено кореляцію між їх життєвим рівнем та станом посадових зловживань. Вивчено особливості отримання чиновниками правоохоронних органів та членами їхніх сімей освітніх послуг, асортимент і якість тодішньої доступної сфери культурного відпочинку та інформаційного забезпечення.

У вступі до монографії В.Б.Молчанов викладає власний концептуально-методологічний підхід до аналізу проблематики “життєвого рівня”. Автор слушно зазначає, що “...поняття життєвого рівня має міждисциплінарний характер, тобто як економічний, так і соціальний та історичний” (с.12). Рівень життя засвідчує матеріальний добробут, наприклад, реальну купівельну спроможність людини, або родини. Як середня величина від усіх доходів рівень життя може підвищуватися, або знижуватися. Однак у застосуванні поняття “рівень життя” є чимало методологічних складностей. Зрозуміло, що однаковий рівень купівельної спроможності забезпечує різні рівні життя родин із неоднаковою кількістю дітей. Принаймні зібрати відповідні дані в історичній праці складно. А порівнювати рівні життя впродовж тривалого історичного періоду ще складніше. Наприклад, у світовій історіографії досі триває наукова дискусія щодо динаміки рівня життя за доби промислової революції. Спираючись на ретельно вивчені праці попередників, В.Б.Молчанов аргументує власний підхід до дослідження зазначеної проблеми.

У розділі “Умови служби, зайнятість та доходи різних категорій чиновництва правоохоронних відомств” розглянуто специфіку роботи вищої, середньої та нижчої ланок правоохоронних структур Російської імперії на території України. Наведені нормативні акти та коло обов’язків поліції столичної, міської провінційної і сільської. Показано динаміку зростання чисельності працівників карального апарату. Ретельно розглянуто особливості офіційного грошового забезпечення правоохоронців (с.28). Автор справедливо звертає прискіпливу увагу диференціації

доходів різних службовців. Правда, проблеми виникають в процесі наукового порівняння рівня життя та “якості життя”. Зазначене поняття є ще більш суб’єктивним, але не менш важливим критерієм ефективності соціальної політики.

У монографії В.Молчанова детально розглядається вплив реформ 60-х рр. XIX ст. на певні структурні та функціональні зміни в діяльності імперської поліції в Україні. Звичайно, “капіталістичний дух” поширився і на поліцію. Автор наводить приклад схвалення Олександром III рішення Комітету міністрів “Про порядок поєднання державної служби з участю в торгівельних і промислових товариствах, компаніях, а рівно в громадських і приватних установах”, яке мало, так би мовити, “відокремити бізнес від влади” (с.36–37). “Брудні руки” властиві були чиновникам всіх історичних епох, звичайно, у різній мірі, хоча й не зрозуміло, який об’єктивний критерій обрати для таких порівнянь. На думку автора, “в першій половині XIX ст. на життєвий рівень службовців правоохоронних установ царської влади на території України значний вплив справляли їхні “позапланові” доходи”. Натомість “у другій половині XIX ст. грошове утримання поліцейських істотно зросло” (с.41).

Однак, як завжди суворість російських законів та покарань за їх порушення нейтралізується необов’язковістю їхнього дотримання. Однак, на нашу думку, корупційні проблеми не були ахіллесовою п’ятою лише російських силових відомств. Наприклад, міністр поліції Франції Жозеф Фуше створив “потрійну” поліцейську службу: перша найбільш чисельна слідувала за громадянами; друга була “внутрішньою службою безпеки”, а третя, найбільш таємна слідувала, аби перша поліція не корумпувала другу поліцію. Як і за всіх часів ключовим залишається питання, хто слідуватиме за “спостерігачами”. Адже внутрішній контроль сумніння більш дієвий інструмент, ніж зовнішній контроль.

Мабуть, на подальші дослідження заслуговує проблема “ментального світу” поліцейських різних чинів. Мова йде про доповнення фактору матеріальної винагороди чинником “нематеріальних” цінностей, таких як просування по службі, державні нагороди, суспільне визнання та заохочення, тощо. Більш детальний розгляд ідейного світу поліцейських може дати можливість краще зрозуміти справжні мотиви їхньої службової діяльності та повсякденного існування.

У другому розділі “Еволюція споживання службовцями різних товарів і послуг” В.Б.Молчанов демонструє взаємозв’язок між рівнем життя поліцейських та сферою споживання ними товарів і послуг. На основі компаративного підходу автор проаналізував структуру споживання різних верств суспільства підросійської України XIX – початку XX століть. Фактично на різних щаблях ієрархії правоохоронних органів обсяг споживання відповідав показникам споживання аналогічних “цивільних” соціальних прошарків. Хоча, звичайно, правоохоронці мали й певні офіційні пільги (с.84–88). Водночас “поступово, разом з розвитком товарно-грошових відносин, натуральні виплати повністю замінюють грошовими” (с.102). Наприкінці монографії автор, зокрема, робить висновок про те, що “затверджений у 1893 р. царем Олександром III порядок поєднання держслужби з участю у роботі приватних організацій міг би стати зразком для створення сучасного законодавчого акту про відокремлення влади від бізнесу” (с.105). На нашу думку, сучасні українські соціальні проблеми насамперед пов’язані з послідовним невиконанням існуючого законодавства. Мова має йти про подолання абсолютного правового нігілізму, без чого благі наміри розбудови правової держави зі слів ніколи не перетворяться на конкретні справи.

Загалом монографія В.Б.Молчанова систематизує та представляє читачеві багатий фактичний матеріал, який дає уяву про соціальні реалії буття чиновників правоохоронних органів Російської імперії XIX – початку XX століть на території України.